



# Ο Λένιν, η σοβιετική εξουσία και οι σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού



γράφει ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΡΟΛΛΙΟΣ\*

Ο Λένιν συνέβαλε με αποφασιστικό τρόπο στη διαμόρφωση της πολιτικής των μπολσεβίκων για την εκπαίδευση στα πρώτα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας. Οι σημαντικότερες παρεμβάσεις του αναφέρονταν στον πολυτεχνικό χαρακτήρα του νέου Ενιαίου Σχολείου Εργασίας και στο ρόλο του κόμματος και των συνδικάτων για τη λαϊκή μόρφωση. Στο παρόν άρθρο επιχειρείται μια συνοπτική συζήτηση αυτών των παρεμβάσεων, με προοπτική την εξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία αφορούν τις σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού, στο πλαίσιο ενός κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία ήταν ένα γεγονός με κοσμοϊστορική σημασία. Σηματοδότησε την πρώτη νικηφόρα προσπάθεια οικοδόμησης μιας νέας κοινωνίας, ριζικά διαφορετικής από τον καπιταλισμό. Η κατάκτηση και η διατήρηση της πολιτικής εξουσίας από τους μπολσεβίκους ενέπνευσε εκατομμύρια εργάτες, αγρότες και διανοούμενους σε άλλες χώρες, που είδαν σ' αυτή την προσπάθεια την έναρξη μιας νέας

εποχής. Συστατικό στοιχείο της ήταν ο μετασχηματισμός της εκπαίδευσης.

Στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού συνέβαλε ο Λένιν (Vladimir Lenin), ηγετική μορφή του μπολσεβίκικου κόμματος, της Οκτωβριανής Επανάστασης και της οικοδόμησης του νέου σοβιετικού κράτους. Ο Λένιν έκανε σημαντικές παρεμβάσεις για την εκπαίδευση που αναφέρονταν, κυρίως, στον πολυτεχνικό χαρακτήρα του νέου Ενιαίου Σχολείου Εργασίας και στο ρόλο του κόμματος και των συνδικάτων για τη λαϊκή μόρφωση. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι

αφενός να παρουσιάσει αυτές τις παρεμβάσεις στα πρώτα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας πριν την εφαρμογή της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (Οκτώβρης 1917-Μάρτης 1921) με συνοπτικό τρόπο, αφού στο παρελθόν έχω αναφερθεί εκτενέστερα σ' αυτές<sup>1</sup> και αφετέρου, να τις εξετάσει με προοπτική την εξαγωγή συμπερασμάτων που αφορούν τις σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού, στο πλαίσιο ενός κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση.

## Οι παρεμβάσεις του Λένιν: 1917-1921

Η πολιτική του μπολσεβίκικου κόμματος, στην περίοδο από τον Οκτώβρη του 1917 μέχρι την υπογραφή της συνθήκης χωριστής ειρήνης με τη Γερμανία τον Μάρτη του 1918, χαρακτηρίστηκε από την προώθηση των επαναστατικών δραστηριοτήτων των μαζών η οποία συνδεόταν άμεσα με την εκτίμηση ότι η επανάσταση δεν θα περιοριστεί στη Ρωσία, αλλά θα επεκταθεί στην Ευρώπη, πρωταρχικά στη Γερμανία. Ο Λένιν υπογράμμισε ότι για τους μπολσεβίκους η κρατική ισχύς είναι πραγματική όταν οι μάζες τα ξέρουν όλα, μπορούν να τα κρίνουν και δρουν συνειδητά (Λένιν, 1917α: 21). Η μορφωτική πολιτική, που χαράζει, στοχεύει στην άνοδο του επιπέδου των μαζών ως απαραίτητη πλευρά του συνολικού στόχου για κοινωνικοποίηση της

εργασίας, της πολιτικής και της γνώσης στην κατεύθυνση του κομμουνισμού. Το «σχολείο της πάλης» για την υπερνίκηση της αντίστασης των εκμεταλλευτών και το «σχολείο της εργασίας», που δεν έχει σχέση με την αστική περιγραφή του σοσιαλισμού ως άχαρου, ομοιόμορφου και μονότονου στρατώνα, είναι οι δύο πηγές από τις οποίες οι μάζες θα αντλήσουν τις αναγκαίες γνώσεις και ικανότητες για την οικοδόμηση της νέας κοινωνίας, χρησιμοποιώντας τις υψηλότερες κατακτήσεις της τεχνικής, της επιστήμης και του πολιτισμού (Λένιν, 1917β: 193-194· 1917γ: 196· 1918α: 289).

Όμως, στην εκπαίδευση, η άρνηση συνεργασίας των υπαλλήλων του κεντρικού κρατικού εκπαιδευτικού μηχανισμού και της πλειοψηφίας της Πανρωσικής Ένωσης των Εκπαιδευτικών (ΠΕΕ) αποτελούσε σημαντικό εμπόδιο για την πραγματοποίηση αλλαγών (Palmier, 1975: 508· King, 1979: 360). Σε συνδυασμό, μάλιστα, με το ότι οι εμπειρίες επαναστατικού μετασχηματισμού της εκπαίδευσης σε άλλες χώρες ήταν ελάχιστες και βραχύβιες και με το ότι οι επαναστατικές προτεραιότητες επικεντρώνονταν στην επίτευξη της ειρήνης και στην απαλλοτρίωση της μεγάλης ιδιοκτησίας, η πολιτική του μπολσεβίκικου κόμματος δεν προσανατολίστηκε στην άμεση αλλαγή του σχολείου, αλλά στη δημιουργία πολιτικών όρων γι' αυτήν.

Η Επιτροπή του Κράτους για την Εκπαίδευση θα αποφασίσει τη δημιουργία μιας κατακόρυφης δομής που ξεκινά από τα τοπικά σοβιέτ της εκπαίδευσης, των οποίων οι αποφάσεις φτάνουν μέχρι το Λαϊκό Επιτροπάτο<sup>2</sup> της Παιδείας (ΛΕΠ) περνώντας από τα επίπεδα των σοβιέτ των περιοχών, των κυβερνείων και των περιφερειών. Αυτή η δομή ευνοεί τον αποφασιστικό ρόλο των τοπικών σοβιέτ και το συντονισμό της δράσης τους με την κεντρική πολιτική εξουσία, ενώ η συνεργασία και ο έλεγχός τους από τα εργατικά και αγροτικά σοβιέτ περιορίζει τους κινδύνους αποπροσανατο-

1. Βλ. τα εξής τέσσερα άρθρα που στηρίζονται στη διδακτορική διατριβή μου: Γρόλιος, Γιώργος (1995), «Οκτωβριανή Επανάσταση και Ενιαίο Σχολείο Εργασίας», *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 36, σ. 16-27· (1996α), «Κράτος, Κόμμα, Συνδικάτο και Ενιαίο Σχολείο Εργασίας», *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 37, σ. 38-45· (1996β), «Η Συζήτηση για την Εκπαίδευση στην Ε.Σ.Σ.Δ. το 1920. Μόρφωση και Εργασία», *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τεύχ. 39-40, σ. 36-40, τεύχ. 41, σ. 41-47· και (2008), «Η Διαμάχη για την Πολυτεχνική Εκπαίδευση στα Πρώτα Χρόνια της Σοβιετικής Εξουσίας», *Ουτοπία*, τεύχ. 78, σ. 135-156.

2. Όρος που αντιστοιχεί σε υπουργείο στο πλαίσιο της σοβιετικής εξουσίας.

λισμού τους από τη σύνδεση της εκπαίδευσης με τις λαϊκές ανάγκες. Θα συναντήσει αντιρρήσεις στο 3ο Συνέδριο των Σοβιέτ, κυρίως από το Λαϊκό Επιτροπάτο των Εσωτερικών που πρότεινε τη μεταφορά αρμοδιοτήτων των τοπικών σοβιέτ σε εκείνα των περιοχών (Palmier, 1975: 511). Η τοποθέτηση του Λένιν, στην οποία τονίζεται ότι στο νέο κράτος οι ίδιες οι μάζες εκλέγουν ελεύθερα τους αντιπροσώπους τους, είναι αποθαρρυντική για αυτές τις αντιρρήσεις.

Ωστόσο, η πρόταση του Λαϊκού Επιτροπάτου των Εσωτερικών είναι ενδεικτική των αντιφάσεων που συσσωρεύονται από τον Οκτώβρη του 1917 μέχρι τον Μάρτη του 1918. Ο εργατικός έλεγχος στην κατεύθυνση του συνολικού οικονομικού σχεδιασμού συναντά προβλήματα λειτουργικότητας, αυξάνονται οι πιέσεις για πιο συγκεντρωτική διεύθυνση της οικονομίας μπροστά σε φαινόμενα αυθαιρεσίας στην παραγωγή και στη διανομή, η αγροτική παραγωγή υποχωρεί και πολλοί αγρότες δεν πουλούν τα προϊόντα τους, ενώ η επανάσταση στην Ευρώπη καθυστερεί και στο μπολσεβίκικο κόμμα η άποψη του Λένιν για υπογραφή συνθήκης ειρήνης επικρατεί μετά από σκληρή πάλη εναντίον της γραμμής της ομάδας «Αριστεροί Κομμουνιστές» με επικεφαλής τον Μπουχάριν (Nikolai Bukharin) για επαναστατικό πόλεμο εναντίον της Γερμανίας και της γραμμής «ούτε ειρήνη ούτε πόλεμος» του Τρότσκι (Leon Trotsky) (Μπετελέμ, 1974: 147-151, 368-371 Hill, 1985: 125 Kapp, 1982: 44-83, τ. 1). Μετά τον Μάρτη του 1918, η νέα πολιτική γραμμή του Λένιν σηματοδοτείται από το άρθρο «Τα νέα καθήκοντα της Σοβιετικής εξουσίας», δίνοντας έμφαση στην κρατική διοίκηση και στην οικονομία (ανόρθωση παραγωγικών δυνάμεων, έλεγχος της παραγωγής και της κατανομής, άνοδος παραγωγικότητας) με βάση την αντιπαράθεση ανάμεσα στη μικρή εμπορευματική παραγωγική και τον ιδιωτικό καπιταλισμό από τη μια πλευρά και στο σοσιαλισμό και τον κρατικό καπιταλισμό από την άλλη (Λένιν, 1918β: 165-208 1918γ: 295-296). Η μορφωτική πολιτι-

κή των μπολσεβίκων πρέπει, λοιπόν, να στραφεί σε οικονομικά και εργασιακά θέματα.

Το καλοκαίρι του 1918, σε μια συγκυρία που χαρακτηριζόταν από την κρίση του επισιτισμού, τη διάσπαση της συμμαχίας των μπολσεβίκων με τους αριστερούς σοσιαλεπαναστάτες (εσέρους), την ένοπλη εξέγερση των τελευταίων εναντίον της σοβιετικής εξουσίας και την επέκταση των πολεμικών συγκρούσεων με τους αντεπαναστάτες στρατηγούς που υποστηρίζονταν από την Αγγλία και τη Γαλλία (Kapp, 1982: 196, τ. 2 Μπετελέμ, 1974: 260-262 Ροθστάιν, 1954: 100-104), οι μπολσεβίκοι δρομολόγησαν τον εκπαιδευτικό μετασχηματισμό. Ο Λένιν υποστήριξε την κατάργηση όλων των τυπικών και ουσιαστικών προνομίων των εύπορων τάξεων, ώστε στις ανώτατες σχολές να εισαχθούν πρόσωπα από το προλεταριάτο και τη φτωχή αγροτιά με υποτροφίες σε πλατιά κλίμακα, επιδιώκοντας να αναδειχθούν εκείνα τα στελέχη που θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της τεχνικής και της οργάνωσης της παραγωγής αντικαθιστώντας στο μέλλον την (προσωρινά αναγκαία) αστική διανομή (Λένιν, 1918δ: 34). Στο 1ο Πανρωσικό Συνέδριο για την Εκπαίδευση, η τοποθέτησή του, θέτοντας ως προτεραιότητα τη μόρφωση η οποία παρέχεται μέσα από την κρατική εκπαίδευση και που στοχεύει στην αποτελεσματική διοίκηση του κράτους και στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ευνοεί τη θεμελίωση του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού στο Ενιαίο Σχολείο Εργασίας (Λένιν, 1918ε: 76-78).

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του καινοτόμου τύπου σχολείου που καθιερώθηκε τον Οκτώβριο του 1918 ήταν: α) η υποχρεωτική και δωρεάν φοίτηση όλων των μαθητών χωρίς εξαιρέσεις μέχρι τα 16 χρόνια τους β) η σύνδεση με την εργασία η οποία στην πρώτη πενταετή βαθμίδα είχε χαρακτήρα οικιακής παραγωγής μέσα στο σχολείο και στη δεύτερη τετραετή βαθμίδα ήταν ελαφριά αλλά πραγματική, έξω από το σχολείο, σε εργοστάσια, αγροκτήματα και κρατι-

κές επιχειρήσεις γ) ο συνδυασμός της εγκυκλοπαιδικής μόρφωσης (γλωσσική διδασκαλία, μαθηματικά, ιστορία, γεωγραφία, φυσική, χημεία, ξένες γλώσσες, αισθητική, φωτογραφία, χορός, γυμναστική) με την πολυτεχνική μόρφωση (θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις για όλους τους βασικούς κλάδους της παραγωγής δ) η αντικατάσταση της παραδοσιακής πειθαρχίας με την εσωτερική πειθαρχία που βασιζόταν στην εργασιακή δραστηριότητα και στον αντίστοιχο αναγκαίο ορθολογικό σχεδιασμό ε) η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας η οποία θεμελιώνει την οργανική σύνδεσή του με τον έξω κόσμο ζ) η κατάργηση των εισαγωγικών, προαγωγικών και απολυτήριων εξετάσεων, των τιμωριών και των υποχρεωτικών κατ' οίκον εργασιών και η) η διοίκηση του σχολείου από σχολικό συμβούλιο, όπου συμμετείχαν οι εργαζόμενοι στο σχολείο, εκπρόσωποι του πληθυσμού της περιφέρειάς του και εκπρόσωποι των μαθητών ηλικίας 12 ετών και άνω (Λουνατσάρσκι, 1921: 3-6· Palmier, 1975: 512-513· Ντήτριχ, 1983: 69-72· Matthews, 1982: 2· Brubacher, 1947: 94· King, 1965: 71· Redl, 1964: 7).

Τον Νοέμβριο του 1918, οι επαναστατικές εξελίξεις στη Γερμανία (φυγή του αυτοκράτορα και ορισμός προσωρινής κυβέρνησης σοσιαλιστών από το Σοβιέτ των εργατών και στρατιωτών του Βερολίνου) συνέβαλαν στην αλλαγή της στάσης μέρους της μικροαστικής ρώσικης διανόησης (Λένιν, 1918ζ: 188-196). Στο μπολσεβίκικο κόμμα εκφράστηκαν δύο απόψεις για το είδος της οργάνωσης των εκπαιδευτικών που θα αντικαθιστούσε την ΠΕΕ, τα μέλη της οποίας εγκατέλειπαν την άρνηση συνεργασίας με τη σοβιετική εξουσία, πολιτική που ακολουθούσε η ηγεσία της (Palmier, 1975, p. 513-514). Η πρώτη άποψη εκφραζόταν από τους Λουνατσάρσκι (Anatoly Lunacharsky) και Κρούσκαγια (Nadezhda Krupskaya), υποστηρίζοντας τη δημιουργία ενός νέου συνδικάτου το οποίο θα στηριζόταν στην Ένωση των Διεθνιστών Δασκάλων, οργάνωση των μπολσεβίκων στην εκπαίδευση. Η δεύτερη άποψη εκφραζόταν από τον Βίκτο-

ρα Πόζνερ (Victor Rozner) που τασσόταν υπέρ της αντικατάστασης της ΠΕΕ από μια πολιτική οργάνωση των μπολσεβίκων στο χώρο της εκπαίδευσης. Ο Λένιν, μιλώντας στο 2ο Συνέδριο των Διεθνιστών Δασκάλων (Γενάρης 1919) πρότεινε μια πλατιά ένωση, ένα ενιαίο συνδικάτο των εκπαιδευτικών (Λένιν, 1919α: 431), πρόταση η οποία υιοθετήθηκε από το Συνέδριο και υλοποιήθηκε το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς.

Στους επόμενους μήνες, μέχρι τον Αύγουστο του 1919, οι ραγδαίες εξελίξεις στην Ευρώπη (ήττα των επαναστατικών δυνάμεων στη Γερμανία, στη Βαυαρία, στην Αυστρία και στην Ουγγαρία, δημιουργία της Κομμουνιστικής Διεθνούς), σε συνδυασμό με τη συσώρευση των προβλημάτων στη Ρωσία που καταγράφει ο Λένιν (μαρασμός των σοβιέτ, λεπτό στρώμα στελεχών των μπολσεβίκων που διοικούν και έχουν κουραστεί, ενδυνάμωση της γραφειοκρατίας, υποχώρηση των μορφών συλλογικής παραγωγής στην ύπαιθρο και αναγκαστική στροφή στη μεσαία αγροτιά, αναγέννηση, έστω και σε ελάχιστο βαθμό, μιας νέας αστικής τάξης) (Λένιν, 1919β: 145· 1919γ: 169-170· 1919δ: 177· 1919ε: 200-201), θα τον προβληματίσουν έντονα για το ζήτημα των φορέων του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού. Αυτός ο προβληματισμός θα εκφραστεί με τη συγγραφή δύο διαφορετικών σχεδίων απόφασης προγράμματος για τη Λαϊκή Παιδεία στο 8ο Συνέδριο του μπολσεβίκικου κόμματος (Μάρτης του 1919). Στο πρώτο δινόταν έμφαση στο ρόλο του κράτους για τη διαπαιδαγώγηση μιας νέας γενιάς που θα μπορέσει, τελικά, να πραγματοποιήσει τον κομμουνισμό. Στο δεύτερο η έμφαση δινόταν στο ρόλο του κόμματος. Ο προβληματισμός του Λένιν συνδεόταν με τη διαμόρφωση του διεθνούς και του εγχώριου συσχετισμού των δυνάμεων (Λένιν, 1919ζ: 95-96· 1919η: 116-117).

Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1919, η Ρώσικη Επανάσταση περνά μια εξαιρετικά κρίσιμη καμπή. Είναι απομωμένη διεθνώς μετά την ιμπεριαλιστική επέμβαση και την καταστροφή της



Η ηγεσία των μπολσεβίκων στην 3η επέτειο της Οκτωβριανής Επανάστασης, 1920

Σοβιετικής Δημοκρατίας στην Ουγγαρία, ενώ τρεις αντεπαναστατικές στρατιές από Ανατολή, Βορρά και Νότο πλησιάζουν στην Πετρούπολη και στη Μόσχα. Ακόμα και μετά τη συντριβή τους, θα ακολουθήσει η πολωνική εισβολή. Σ' αυτές τις συνθήκες, ο φορέας που μπορεί να συσπειρώσει και να κινητοποιήσει τις μάζες είναι το Κόμμα. Οι μπολσεβίκοι εκκαθαρίζουν τις γραμμές τους από καιροσκόπους οι οποίοι είχαν εισχωρήσει μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και ταυτόχρονα στρατολογούν νέα μέλη. Αυτά, σύμφωνα με τον Λένιν, είναι άπειρα και αδέξια στην κρατική διαχείριση, αλλά η φρεσκάδα, η αντοχή, η ευθύτητα, η αφοσίωση και η ειλικρινειά τους τα καθιστά ικανά να αντιμετωπίσουν τη γραφειοκρατία, να ξανασυνδέσουν το κράτος με τις μάζες και να καταπολεμήσουν τους υπονομευτές της σοβιετικής εξουσίας (Λένιν, 1919θ: 235). Τον Μάρτιο του 1920 το κόμμα των μπολσεβίκων αριθμεί 612.000 μέλη, από τα οποία 270.000 είναι εργάτες (Μπετελέμ, 1974: 198· Προκάτσι, 1975: 11-13), γεγονός που δείχνει την πολιτική εμπιστοσύνη των μαζών σ' αυτό, όπως και η ανταπόκρισή τους στα διαδοχικά καλέσματα είτε στα μέτωπα των πολεμικών μαχών είτε στην εξασφάλιση του επισιτισμού. Όμως, η επιδείνωση του συσχετισμού των δυνάμεων συνεπάγεται, εκτός από την έμφαση στο ρόλο του Κόμματος,

και την ενδυνάμωση της άποψης για τη στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων. Η τελευταία υποστηρίχτηκε προσωρινά και έμμεσα από τον Λένιν εντός της συγκεκριμένης συγκυρίας αλλά εκφραζόταν κυρίως από τον Τρότσκι, ακόμα και μετά τη λήξη της περιόδου έκτακτης ανάγκης τον Αύγουστο του 1920, όταν ο Κόκκινος Στρατός αντέστρεψε με θεαματικό τρόπο την πολεμική κατάσταση, προχωρώντας στο εσωτερικό της Πολωνίας (Καρρ, 1982: 275, τ. 2).

Στη νέα συγκυρία που χαρακτηρίζεται από την οριστική νίκη των μπολσεβίκων στο πεδίο των στρατιωτικών μαχών ενάντια στις ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις, αλλά και από τη μαζικοποίηση των πρακτικών στρατιωτικοποίησης της εργασίας, ο Λένιν προτείνει στην 9η Πανρωσική Κομματική Συνδιάσκεψη (22-25 Σεπτέμβρη 1920) την αναζωογόνηση της δημοκρατίας και της κριτικής μέσα στο μπολσεβίκικο κόμμα και τη μείωση των ανισοτήτων ανάμεσα στους ειδικούς και τα στελέχη του κόμματος, από τη μια μεριά, και τις μάζες, από την άλλη (Λένιν, 1920α: 292-293). Λίγες μέρες αργότερα, στις 2 Οκτώβρη 1920, θα μιλήσει στο 3ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Ένωσης Νεολαίας της Ρωσίας (ΚΕΝΡ). Σ' αυτή την ομιλία, ο Λένιν προσδιορίζει ως καθήκον της νεολαίας τη δημιουργία του κομμουνισμού πάνω στο θεμέλιο το οποίο οικοδομεί η σημερινή γενιά. Γι' αυτό η

νεολογία πρέπει να μαθαίνει τον κομμουνισμό, όχι όμως κυρίως μέσα από φυλλάδια και συνθήματα που οδηγούν σε παπαγαλισμό και απομάκρυνση από την πραγματική ζωή. Οι κομμουνιστές πρέπει να αφομοιώνουν το σύνολο των γνώσεων, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μαρξ (Karl Marx) ο οποίος στηρίχτηκε στο σύνολο των ανθρωπίνων γνώσεων, τις επεξεργάστηκε κριτικά και παράγαγε τη θεωρία του που αφομοιώθηκε από εκατομμύρια εργάτες-αγωνιστές του σοσιαλισμού, παράδειγμα το οποίο είναι αναγκαίο να λαμβάνεται υπόψη στις συζητήσεις για τον προλεταριακό πολιτισμό. Ο τελευταίος πρέπει να είναι η ανάπτυξη του αποθέματος των γνώσεων της ανθρωπότητας κάτω από το ζυγό της φεουδαρχίας και του καπιταλισμού. Ο παπαγαλισμός και η μηχανική πειθαρχία του παλιού σχολείου πρέπει να καταργηθούν και ο κομμουνισμός να είναι εκείνα τα συμπεράσματα που είναι αναπόφευκτα από την άποψη της σύγχρονης μόρφωσης. Πρακτικό παράδειγμα αποτελεί ο εξηλεκτρισμός, ο οποίος απαιτεί γνώσεις για την εφαρμογή του στη γεωργία και στη βιομηχανία. Η διδασκαλία πρέπει να συνδέεται με τη ζωή, το νέο σχολείο να προσφέρει στη νεολογία τις βάσεις της γνώσης, την ικανότητα επεξεργασίας των κομμουνιστικών απόψεων, να συμβάλει να γίνει μαχητής στον αγώνα για την απελευθέρωση από τους εκμεταλλευτές (Λένιν, 1920β: 298-318).

Η ομιλία του Λένιν ερχόταν σε ρήξη με τη συνείδηση της μεγάλης πλειονότητας των αντιπροσώπων του Συνεδρίου της KENP που ήταν καθοδηγητές στο πολεμικό μέτωπο ή στη μάχη των μετόπισθεν και θεωρούσαν ότι αυτή η πάλη συνόψιζε το σύνολο των καθηκόντων τους (Μπεζζιμένσκι, χ.χ.: 167, 171-174). Ο Λένιν, θέτοντας επιτακτικά το καθήκον της μάθησης, ερχόταν σε αντιπαράθεση με την αντίληψη της Προλετκούλτ για την άμεση δημιουργία προλεταριακού πολιτισμού.<sup>3</sup> Χρησιμοποιώντας το πα-

ράδειγμα του Μαρξ επέκρινε την Προλετκούλτ η οποία υποστήριζε ότι ο νέος προλεταριακός πολιτισμός μπορεί να προέλθει αποκλειστικά από την εργατική τάξη και είχε ισχυροποιηθεί το 1919, όταν κυριαρχούσε το πρόβλημα της υπεράσπισης του πολιορκημένου από πολλές πλευρές φρουρίου της σοβιετικής εξουσίας. Έθετε σε προτεραιότητα τους στόχους της κρατικής-οικονομικής αναδιοργάνωσης και πρόβαλλε την ανάγκη για αντικατάσταση της μηχανικής πειθαρχίας από τη συνειδητή πειθαρχία των εργατών και των αγροτών ως απαραίτητη προϋπόθεση για την τελική νίκη, επικρίνοντας έμμεσα με αυτόν τον τρόπο την άποψη για στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων του Τρότσκι. Επίσης, υποστήριξε το νέο σχολείο που, σε αντίθεση με το παλιό σχολείο της μηχανικής πειθαρχίας και του παπαγαλισμού που στηριζόταν μόνο στα βιβλία, δεν έπρεπε να δίνει μόνο ξερή μονόπλευρη γνώση, ώστε οι αγρότες και οι εργάτες να γίνονται υπηρέτες, αλλά, όπως είχε θεσμοθετηθεί από τη σοβιετική εξουσία, έπρεπε να είναι συνδεδεμένο με την εργασία και πολυτεχνικό.

Στο τέλος του Δεκέμβρη του 1920, ο Λένιν θα τοποθετηθεί με άμεσο τρόπο εναντίον της στρατιωτικοποίησης των συνδικάτων, υποστηρίζοντας ότι ιστορικά τα συνδικάτα είναι απαραίτητα αφού αποτελούν οργάνωση της εργατικής τάξης που κυβερνά, αλλά δεν είναι κρατική οργάνωση, οργάνωση καταναγκασμού. Είναι οργάνωση διαπαιδαγώγησης, προσέλκυσης των μαζών, σχολείο διεύθυνσης και οικονομικής διαχείρισης, σχολείο κομμουνισμού. Αποτελούν θεμέλιο της δικτατορίας του προλεταριάτου, συνδέοντας την πρωτοπορία της εργατικής τάξης (η οποία αφομοιώνεται από το Κόμμα και πραγματοποιεί τη δικτατορία του προλεταριάτου) με τις μάζες. Ρόλος τους είναι να υπερασπίζονται τα υλικά και πνευματικά συμφέροντα του καθολικά οργανωμένου προλεταριάτου στο πλαίσιο του νέου (μεταβατικού) κράτους που δεν είναι εργατικό αλλά εργατοαγροτικό, με γραφειοκρατική διαστρέβλωση (Λένιν, 1920γ: 202-226).

3. Για τις απόψεις της Προλετκούλτ, οργάνωσης που αποτελούσε μέρος του ΛΕΠ, ενδεικτικά βλ. Βογιάζος, 1979: 15-54.

Περίπου ένα μήνα νωρίτερα, με αφορμή ένα σχέδιο του Λίτκενς (Evgraf Litkens) για την αναδιοργάνωση του ΛΕΠ το οποίο απλοποιούσε τη δομή του και αναβάθμιζε την επαγγελματική εκπαίδευση, ο Λένιν είχε τοποθετηθεί υπέρ της διεύρυνσης στα επαγγελματικά σχολεία των μαθημάτων γενικής μόρφωσης και κομμουνισμού, καθώς και υπέρ του έμπρακτου περάσματος στην πολυτεχνική μόρφωση, ενάντια σε απόψεις που υποστήριζαν την επαγγελματική (Λένιν, 1920δ: 87). Η αντιπαράθεσή του με τη στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων (Τρότσκι) και με την αναδιοργάνωση του ΛΕΠ (Λίτκενς) είχε κοινή βάση. Οι προτάσεις για στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων και για αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, θεωρώντας ότι συμβάλλουν στην ανάπτυξη της παραγωγής, υπεραπλούστευαν τα προβλήματα της σοσιαλιστικής μετάβασης. Υποτιμούσαν τη σημασία της διαμόρφωσης των συνειδήσεων των συλλογικών υποκειμένων (των εργαζομένων μέσω των συνδικάτων και της νεολαίας μέσω της εκπαίδευσης) στην κατεύθυνση της οικοδόμησης του κομμουνισμού, δηλαδή υποτιμούσαν το πολιτικό πρόβλημα της στρατηγικής. Σ' αυτό ακριβώς το πρόβλημα απαντούσε ο Λένιν, υπερασπίζοντας τους στρατηγικούς ρόλους των συνδικάτων και της πολυτεχνικής εκπαίδευσης και μη αποδεχόμενος να τους θυσιάσει στην αναγκαία τακτική της ανάπτυξης της παραγωγής. Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ο Τρότσκι και ο Μπουχάριν θα κατηγορήσουν λίγο αργότερα τον Λένιν για «πολιτική» αντιμετώπιση του ζητήματος των συνδικάτων (Λένιν, 1921α: 278).

Όσον αφορά την αντιπαράθεση στην εκπαίδευση, χαρακτηριστικό για τη σημασία που της απέδιδε ο Λένιν είναι το γεγονός ότι έγραψε ένα σημείωμα το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει δέσμη κατευθυντήριων γραμμών για ένα ολοκληρωμένο αναλυτικό πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στο οποίο τόνιζε ότι οι μπολσεβίκοι δεν έπρεπε να παραιτηθούν από την άμεση πραγματοποίηση, στο μέτρο του δυνα-

τού, της πολυτεχνικής μόρφωσης και ότι στις επαγγελματικές σχολές έπρεπε να επεκταθούν τα μαθήματα γενικής μόρφωσης ώστε να μη μετατραπούν σε βιοτεχνίες (Λένιν, 1920ε: 228-230). Το σημείωμα απευθυνόταν στην Κρούπσκαγια ενόψει της συμμετοχής της σε κομματική σύσκεψη στις πρώτες μέρες του Γενάρη του 1921 με θέμα την επαγγελματική εκπαίδευση όπου, τελικά, κυριάρχησαν οι απόψεις του Λίτκενς (Palmier, 1975: 538). Όμως, η αντίδραση του Λένιν, με δεδομένη την επικράτηση των δικών του απόψεων ενάντια στη στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων στο τέλος του ίδιου μήνα, ήταν άμεση. Έθεσε το ζήτημα της αναδιοργάνωσης του ΛΕΠ στην Κεντρική Επιτροπή του μπολσεβίκου κόμματος η οποία αποφάσισε τη συγκρότηση ειδικής επιτροπής υπό την προεδρία του. Η επιτροπή, με την έγκριση του Πολιτικού Γραφείου συνέταξε οδηγίες για τα πολιτικά καθήκοντα του ΛΕΠ και τη διόρθωση των αποφάσεων της κομματικής σύσκεψης για την επαγγελματική εκπαίδευση των αρχών του Γενάρη (Λένιν, 1921β: 319-321). Ο ίδιος ο Λένιν εξαπέλυσε οξύτατη δημόσια επίθεση εναντίον της κομματικής σύσκεψης γράφοντας άρθρο με τίτλο «Σχετικά με τη δουλειά του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας», όπου τόνιζε ότι είναι αναγκαίο να σταματήσει το παιχνίδι των γενικών συζητήσεων και της δήθεν θεωρητικοποίησης και να υπάρξει επικέντρωση στην καθοδήγηση της εργασίας των παιδαγωγών και στην αξιοποίηση της πρακτικής πείρας των δασκάλων (Λένιν, 1921γ: 322-332).

Η πολιτική που στήριζε ήταν φανερή: εφαρμογή του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας το οποίο παρέχει γενικές και πολυτεχνικές γνώσεις για τους βασικούς κλάδους παραγωγής, του σχολείου του νόμου του Οκτώβρη 1918. Βέβαια, η τύχη αυτού του τύπου του σχολείου που αντιστοιχούσε στη συνολική πολιτική του Λένιν για την πορεία προς τον κομμουνισμό θα κρινόταν, σε πρώτη φάση, από την πλατιά εφαρμογή του στις συνθήκες της στροφής της Νέας Οικονομικής Πολιτικής την οποία αποφάσισαν οι



μπολσεβίκοι στο 10ο Συνέδριο του κόμματός τους.

## Οι σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού

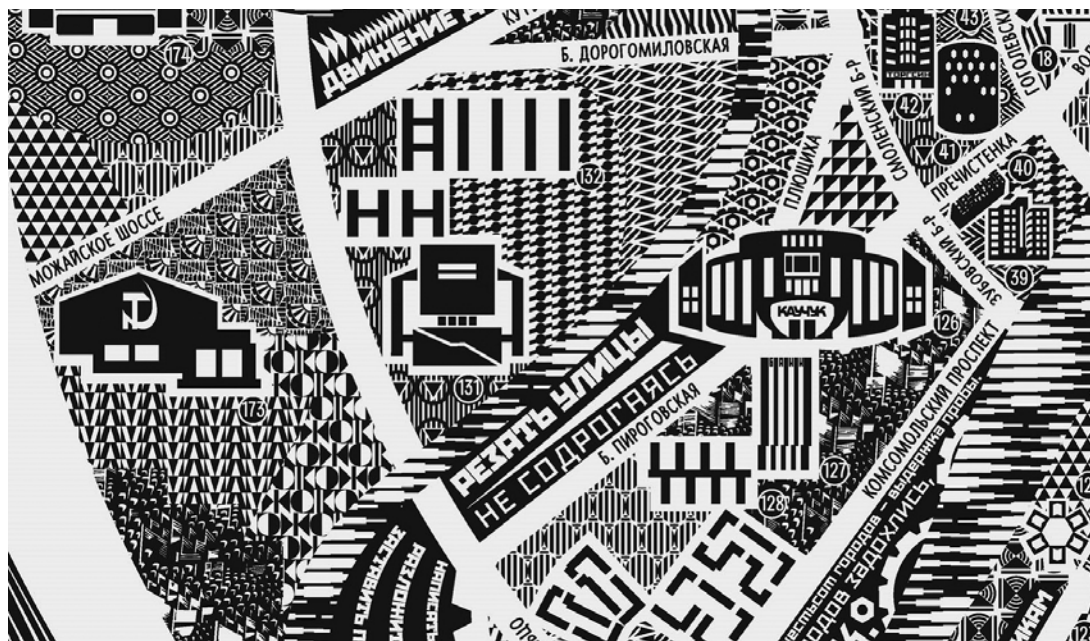
Η εξέταση των παρεμβάσεων του Λένιν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού, στα πρώτα χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, είναι σημαντική για την εξαγωγή συμπερασμάτων, τα οποία αφορούν τις σύγχρονες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού, στο πλαίσιο ενός κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση, για τους εξής λόγους.

Πρώτον, οι παρεμβάσεις του Λένιν αφορούν τον εκπαιδευτικό μετασχηματισμό σε μία χώρα, υπό τις δύο βασικές απειλές της βίαιης άμεσης ανατροπής της επαναστατικής εξουσίας από διεθνείς και εγχώριες αντεπαναστατικές δυνάμεις ή της σταδιακής αλλοίωσης του χαρακτήρα της με τελική συνέπεια την πλήρη καπιταλιστική παλινόρθωση,

απειλές που προσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό το πλαίσιο του κοινωνικοπολιτικού και του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού. Αν και οι συνθήκες του 1917-1921 ήταν εντελώς διαφορετικές από τις σύγχρονες, το γεγονός ότι μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση δεν εμφανίστηκε ιστορικά μια νικηφόρα επαναστατική διαδικασία με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση η οποία να εξαπλώθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα σε σειρά χωρών, ώστε να μπορεί να χαρακτηριστεί διεθνής επανάσταση, αλλά, αντίθετα, οι νικηφόρες επαναστάσεις πραγματοποιήθηκαν σε συγκεκριμένες χώρες (π.χ. Κίνα, Κούβα), μας οδηγεί αναγκαστικά στην κατεύθυνση της αναζήτησης προγραμμάτων εκπαιδευτικού μετασχηματισμού σε μία χώρα. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η διεθνής επανάσταση δεν είναι επιθυμητή (κάθε άλλο) ούτε ότι η νικηφόρα επανάσταση σε μία χώρα δεν πρέπει να επιδιώκει τη διάδοσή της σε άλλες. Ωστόσο, είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε ότι οι σύμφυτες με τον καπιταλισμό ανισομέρειες στην εποχή του ιμπεριαλισμού, καθώς και οι συνδεόμενες σε ένα βαθμό μαζί τους ανισομέρειες της ανάπτυξης του διεθνούς επαναστατικού κινήματος, καθιστούν τη διεθνή επανάσταση εξαιρετικά δύσκολη (αλλά όχι απίθανη). Συνεπώς, και παρά τις τεράστιες ιστορικές κοινωνικοπολιτικές διαφορές με τη Ρωσία του 1917-1921, η εξέταση των παρεμβάσεων του Λένιν για την εκπαίδευση, ο οποίος, όπως γίνεται φανερό από την ανάλυση που προηγήθηκε, προσπαθούσε συστηματικά να αντιμετωπίσει τις δύο προαναφερθείσες βασικές απειλές για την επανάσταση σε μία χώρα, είναι χρήσιμη και αναγκαία για τη διαμόρφωση ενός προγράμματος εκπαιδευτικού μετασχηματισμού στο πλαίσιο κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση σε μία άλλη χώρα, στις σύγχρονες συνθήκες.

Δεύτερον, οι παρεμβάσεις του Λένιν υπέρ της διασφάλισης και της ανάπτυξης του πολυτεχνικού χαρακτήρα της μόρφωσης δείχνουν τη σημασία της





σύνδεσης της κάθε φορά εφαρμοζόμενης τακτικής με την κομμουνιστική στρατηγική. Σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες ιμπεριαλιστικής επέμβασης, πείνας και εμφυλίου πολέμου, καθώς και αναγκαστικών οικονομικών και πολιτικών μέτρων της σοβιετικής εξουσίας, ο Λένιν επέμεινε στην ανάγκη της πολυτεχνικής μόρφωσης. Θεωρούσε την εκπαίδευση ως ένα μέσο που έπρεπε να εξυπηρετήσει την τακτική, χωρίς, όμως, σε καμία περίπτωση να πάψει να εξυπηρετεί την κομμουνιστική στρατηγική. Επιδίωξη της εκπαίδευσης έπρεπε να είναι, ακόμα και σε εξαιρετικά δυσχερείς συνθήκες, η διαμόρφωση ανθρώπων με πολύπλευρες γνώσεις και ικανότητες, ολόπλευρα αναπτυγμένων προσωπικότητων, και η πολυτεχνική μόρφωση μπορούσε να συντελέσει αποφασιστικά σ' αυτή την κατεύθυνση. Το Ενιαίο Σχολείο Εργασίας που συνδύαζε τις εγκυκλοπαιδικές γνώσεις με τις πολυτεχνικές και ήταν συνδεδεμένο με την εργασία δεν έπρεπε να αδυνατίσει, αλλά να εμπεδωθεί, να επεκταθεί και να ισχυροποιηθεί ως σχολείο που συνδεόταν με την κομμουνιστική στρατηγική, ακόμα και αν οι παραγωγικές αναγκαιότητες επέβαλαν

τη μετατροπή των ανώτερων τάξεων της δεύτερης βαθμίδας αυτού του σχολείου σε τάξεις επαγγελματικής εκπαίδευσης. Έπρεπε να διατηρήσει το βασικό χαρακτήρα του ως πολυτεχνικό και να είναι σαφές ότι η (επιβαλλόμενη από τις ανάγκες της τακτικής) μετατροπή θα έπρεπε να αντισταθμιστεί με την επέκταση της γενικής μόρφωσης στην τεχνική εκπαίδευση.

Επίσης, οι παρεμβάσεις του Λένιν για το χαρακτήρα της εκπαίδευσης στη μετάβαση προς τον κομμουνισμό εμπειρεύσαν την κριτική προς το παλιό (αστικό) σχολείο της μηχανικής πειθαρχίας και της παροχής μονοδιάστατης γνώσης. Αναδεικνύουν την ορθότητα και άλλων στοιχείων του Ενιαίου Σχολείου Εργασίας που συνδέονται με την κομμουνιστική στρατηγική, όπως η αναγκαιότητα της αντιμετώπισης των μαθητών ως ενεργητικών και όχι παθητικών υποκειμένων και η στήριξη της παιδαγωγικής εργασίας στην εσωτερική πειθαρχία που βασίζεται στη συλλογική εργασία σ' ένα σχολείο το οποίο λειτουργεί ως κοινότητα. Αναδεικνύουν την ανάγκη για την κατάργηση του καταϊγισμού των στείρων εξεταστικών διαδικασιών, των τιμωριών

και των υποχρεωτικών κατ' οίκον εργασιών, δηλαδή στοιχείων που συνεχίζουν μέχρι σήμερα να αποτελούν, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης στη μεγάλη πλειονότητα των καπιταλιστικών χωρών.

Βέβαια, για τον Λένιν, η αντιμετώπιση των μαθητών ως ενεργητικών και όχι παθητικών υποκειμένων δεν συνεπάγεται την υποταγή στον αυθορμητισμό: η ελευθερία των μαθητών συνδέεται με την αναγκαιότητα της πολιτικής διαμόρφωσής τους ως μαχητών στον αγώνα για την απελευθέρωση από τους εκμεταλλευτές. Πρόκειται, όμως, για μια πολιτική διαμόρφωση η οποία δεν θα προκύψει ως αποτέλεσμα επιβολής δογμάτων, αλλά ως αποτέλεσμα, κυρίως, της πολύπλευρης μάθησης που θεμελιώνεται στην κριτική επεξεργασία της πολιτισμικής παρακαταθήκης της ανθρωπότητας, όπως αυτή συγκροτήθηκε στο πλαίσιο του καπιταλισμού, ακόμα και της φεουδαρχίας. Οι παρεμβάσεις του Λένιν, λοιπόν, οριοθετούνται τόσο από την υπόκλιση στον αυθορμητισμό των λεγόμενων μαθητοκεντρικών παιδαγωγικών θεωριών οι οποίες γνώριζαν ευρεία διάδοση διεθνώς στις αρχές του 20ού αιώνα και συνεχίζουν να ασκούν επιρροή μέχρι σήμερα, χρησιμοποιούμενες με ποικίλους τρόπους από τις εκδοχές της κυρίαρχης συντηρητικής παιδαγωγικής, όσο και από το δογματισμό της κατανόησης της διαδικασίας οικοδόμησης ενός νέου πολιτισμού που δεν θα αξιοποιούσε με κριτικό τρόπο τη μέχρι τότε συγκροτημένη πολιτισμική παρακαταθήκη της ανθρωπότητας, δογματισμό τον οποίο εξέφραζε η Προλετκούλτ.

Για να συνοψίσουμε, οι παρεμβάσεις του Λένιν που αφορούσαν το χαρακτήρα της εκπαίδευσης στα πρώτα χρόνια μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση αποτελούν ένα εξαιρετικό δείγμα σύνδεσης τακτικής-στρατηγικής, μιας σύνδεσης που αποτελεί βασική απαίτηση ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση. Χωρίς να παραγνωρίζει την αναγκαιότητα ορισμένων υποχωρήσεων που να εξυπηρετούν την τακτική της

στερέωσης της επαναστατικής εξουσίας έναντι της απειλής της αποσταθεροποίησης και ανατροπής της, ο Λένιν έδειξε με σαφή τρόπο την ανάγκη αυτές οι υποχωρήσεις να είναι περιορισμένες και να αντισταθμίζονται με άλλα μέτρα. Ο κύριος κορμός της εκπαίδευσης στη διάρκεια της μετάβασης προς τον κομμουνισμό, για να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της απειλής της αλλοίωσης του χαρακτήρα της επαναστατικής κοινωνικοπολιτικής διαδικασίας με τελική συνέπεια την πλήρη καπιταλιστική παλινόρθωση, πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να προετοιμάζει μια νέα γενιά η οποία, τελικά, θα είναι ικανή να πραγματοποιήσει τον κομμουνισμό, μια νέα γενιά πολύπλευρα αναπτυγμένων ανθρώπων.

Στις σύγχρονες συνθήκες, ανάλογο κορμό αποτελεί η τριμερής εκπαιδευτική δομή που συγκροτείται από το ενιαίο, υποχρεωτικό, δημόσιο και δωρεάν δίκτυο νηπιαγωγείο και το δωδεκάχρονο σχολείο, καθώς και από την ενιαία δημόσια και δωρεάν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, μια δομή η οποία αποσκοπεί στη διαμόρφωση ανθρώπων με ισόρροπη σωματική, γνωστική, ηθική και καλλιτεχνική ανάπτυξη που καλλιεργούν τη σωματική τους ευεξία, κατακτούν θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις και ικανότητες οι οποίες αναφέρονται στους βασικούς κλάδους παραγωγής (δηλαδή πολυτεχνική μόρφωση), καθώς και ακαδημαϊκές και γενικές γνώσεις που προσφέρουν ευρεία και ουσιαστική ανθρωπιστική μόρφωση, προσεγγίζουν ιδανικά όπως η αλληλεγγύη και η συντροφικότητα, εκτιμούν και απολαμβάνουν τις καλλιτεχνικές μορφές έκφρασης. Βέβαια, η λειτουργία αυτής της δομής δεν μπορεί παρά να συνδέεται με μια σειρά ριζικών αλλαγών στον τρόπο που διοικείται η εκπαίδευση, στο περιεχόμενο και στους τρόπους διδασκαλίας, αλλαγών οι οποίες απαιτούν ξεχωριστές αναλύσεις και συζητήσεις.<sup>4</sup>

Τρίτον, οι παρεμβάσεις του Λένιν που αναφέρονται στο πρόβλημα των φορέ-

4. Για μια πρόταση σε αυτή την κατεύθυνση, βλ. Γρόλλιος - Γούναρη, (2016: 275-286).

ων του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού αναδεικνύουν τη σημασία των μαζικών οργανώσεων των εργαζόμενων στην εκπαίδευση και των συσχετισμών δύναμης στο εσωτερικό τους. Το ότι ο Λένιν σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες υποστήριξε να μην αντικατασταθεί το συνδικάτο των εκπαιδευτικών (το οποίο έλεγχαν αντιδραστικές δυνάμεις) από μια πολιτική οργάνωση των μπολσεβίκων στην εκπαίδευση, καθώς και η κριτική του στη στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων, δεν δείχνουν απλώς την επιμονή του στην αναγκαιότητα της αλλαγής των συσχετισμών δύναμης στο εσωτερικό τους. Δείχνουν την ανάγκη τα συνδικάτα να μη θεωρούνται μόνο όργανα αγώνα των εργαζομένων πριν από την επαναστατική κατάληψη της εξουσίας αλλά και αναγκαία όργανα αγώνα μετά από αυτήν, αφού η μετάβαση προς τον κομμουνισμό σε μία χώρα είναι αναγκαστικά μακρόχρονη και επίπονη διαδικασία κοινωνικοπολιτικών συγκρούσεων που δεν μπορεί παρά να ολοκληρωθεί σε διεθνές επίπεδο, στη διάρκεια της οποίας τα συνδικάτα πρέπει, αφενός, να υπερασπίζονται τα δικαιώματα των εργαζομένων έναντι της απειλής της σταδιακής αλλοίωσης του χαρακτήρα της επαναστατικής εξουσίας και, αφετέρου, πρέπει να έχουν ένα σημαντικότερο διαπαιδαγωγικό ρόλο για τους εργαζόμενους.

Με αυτή την έννοια, ο συσχετισμός δυνάμεων στα συνδικάτα γενικά και στα συνδικάτα των εκπαιδευτικών ειδικότερα πριν την επαναστατική κατάληψη της εξουσίας είναι κρίσιμο ζήτημα για τις σύγχρονες συνθήκες. Η μικρή επιρροή των μπολσεβίκων στο συνδικάτο των εκπαιδευτικών πριν τον Οκτώβρη του

1917 αποτέλεσε ένα σοβαρό εμπόδιο για τον εκπαιδευτικό μετασχηματισμό. Οι μπολσεβίκοι κατάφεραν να ξεπεράσουν αυτό το εμπόδιο κυρίως γιατί αποτελούσαν μια ισχυρή πολιτική πρωτοπορία, ένα επαναστατικό πολιτικό κόμμα που δεν υιοθέτησε την εύκολη λύση της αντικατάστασης ενός συνδικάτου με αντιδραστική ηγεσία από μια δική τους πολιτική οργάνωση στο χώρο της εκπαίδευσης.<sup>5</sup> Συνεπώς, οι παρεμβάσεις του Λένιν, οι οποίες συνέβαλαν σ' αυτή την κατεύθυνση, είναι αναγκαίο να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στις σύγχρονες συνθήκες, διότι δείχνουν με σαφήνεια την απαίτηση της συστηματικής πολιτικής δουλειάς για τη διαμόρφωση του συσχετισμού δύναμης στο εσωτερικό των συνδικάτων των εκπαιδευτικών στην προοπτική του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού. Επίσης, μας δείχνουν την απαίτηση της στενής σχέσης ανάμεσα σε ένα επαναστατικό κόμμα και τα συνδικάτα γενικά και των εκπαιδευτικών ειδικότερα. Αυτή η στενή σχέση η οποία θεμελιώνεται στη σαφή διάκριση, αλλά και στη συμπληρωματικότητα των ρόλων τους στη διαδικασία κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού με σοσιαλιστική-κομμουνιστική κατεύθυνση, αποτελεί, σε τελική ανάλυση, μία από τις πιο αποφασιστικές σημασίας εγγυήσεις για την πραγματοποίηση του εκπαιδευτικού μετασχηματισμού. **Τ**

5. Το καλοκαίρι του 1919 η ΠΕΕ είχε 70.000 μέλη. Τον Νοέμβριο του 1920, το νέο συνδικάτο που την αντικατέστησε μετά τη διάλυσή της το καλοκαίρι του 1919 αριθμούσε 250.000 μέλη και η διοίκησή του στελεχωνόταν από μπολσεβίκους (Palmier, 1975: 514).

**b**

**Βογιάζος, Α.** (1979), *Σοσιαλισμός και Κουλτούρα*, Αθήνα, Θεμέλιο.  
**Γρόλλιος, Γ. - Γούναρν, Π.** (2016), *Απελευθερωτική και Κριτική Παιδαγωγική στην Ελλάδα. Ιστορικές Διαδρομές και Προοπτική*, Αθήνα, Gutenberg.  
**Kapp, E.X.** (1982), *Ιστορία της*

*Σοβιετικής Ένωσης*, Τόμος 10ς και 20ς, Αθήνα, Υποδομή.  
**Λένιν, Β. Ι.** (1917α), «Τελικός λόγος πάνω στην εισήγηση για την Ειρήνη στο 2ο Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ, 26 Οκτώβρη 1917», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 35, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.  
**Λένιν, Β. Ι.** (1917β), «Οι

τρομοκρατημένοι από την κατάρρευση του παλιού και οι αγωνιζόμενοι για το καινούργιο, 24-27 Δεκέμβρη 1917», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 35, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.  
**Λένιν, Β. Ι.** (1917γ), «Πώς να οργανώσουμε την άμιλλα, 24-27 Δεκέμβρη 1917», στο Β. Ι.

- Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 35, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918α), «Τελικός λόγος κατά τη λήξη των εργασιών του 3ου Παρωσικού Συνέδριου των Σοβιέτ, 18 Γενάρη 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 35, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918β), «Τα άμεσα καθήκοντα της Σοβιετικής εξουσίας, 12-26 Απρίλη 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τ. 36, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918γ), «Για τα "αριστερά" παιδιαρίσματα και το μικροαστισμό, 5 Μάη 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 36, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918δ), «Για την εγγραφή στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της ΣΟΣΔΡ, 2 Αυγούστου 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 37, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918ε), «Λόγος στο 10 Παρωσικό Συνέδριο για την εκπαίδευση, 28 Αυγούστου 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 37, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1918ζ), «Πολύτιμες ομολογίες του Πιτρίμ Σορόκιν, 20 Νοέμβρη 1918», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τ. 37, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919α), «Λόγος στο 20 Παρωσικό Συνέδριο των Διεθνιστών Εκπαιδευτικών, 18 Γενάρη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 37, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919β), «Εκθεση δράσης της Κεντρικής Επιτροπής, 18 Μάρτη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919γ), «Εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος στο 8ο Συνέδριο του ΚΚΡ (μπ), 19 Μάρτη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919δ), «Τελικός λόγος πάνω στην εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος, 19 Μάρτη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919ε), «Εισήγηση για τη δουλειά στο χωριό, 23 Μάρτη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919ζ), «Προσχέδιο του σχεδίου προγράμματος του ΚΚΡ», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919η), «Σχέδιο προγράμματος του ΚΚΡ», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 38, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1919θ), «Τα αποτελέσματα της κομματικής εβδομάδας στη Μόσχα και τα καθήκοντά μας, 22 Οκτώβρη 1919», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 39, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1920α), «Σχέδιο απόφασης για τα άμεσα καθήκοντα της κομματικής οικοδόμησης, 24 Σεπτέμβρη 1920», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 41, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1920β), «Τα καθήκοντα των ενώσεων της Νεολαίας, 2 Οκτώβρη 1920», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 41, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1920γ), «Για τα συνδικάτα, την τρέχουσα στιγμή και τα λάθη του σ. Τρότσκι. Λόγος στην κοινή συνεδρίαση των αντιπροσώπων του 8ου Συνεδρίου των Σοβιέτ, των μελών του Παρωσικού Κεντρικού Συμβουλίου των συνδικαλιστών και του συμβουλίου των συνδικάτων της πόλης Μόσχας – μελών του ΚΚΡ (μπ), 30 Δεκέμβρη 1920», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 41, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1920δ), «Σχέδιο απόφασης της ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΡ (μπ) για την αναδιοργάνωση του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας, 8 Δεκέμβρη 1920», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 42, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1920ε), «Για την πολυτεχνική μόρφωση. Σημειώσεις στις θέσεις της Ναντέζντα Κωνσταντίνοβα, τέλη 1920», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 42, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1921α), «Ακόμη μια φορά για τα συνδικάτα, για την τρέχουσα στιγμή και τα λάθη των σ.σ. Τρότσκι και Μπουκάριν, 25 Γενάρη 1921», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 42, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1921β), «Οδηγίες της Κ.Ε. προς τους κομμουνιστές – στελέχη του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας, δημοσιεύτηκαν στην *Πράβντα* στις 5 Φλεβάρη 1921», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 42, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β. Ι.** (1921γ), «Σχετικά με τη δουλειά του Λαϊκού Επιτροπάτου Παιδείας, 7 Φλεβάρη 1921», στο Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 5η έκδοση, τόμ. 42, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λουνατσάρκι, Α.** (1921), *Η εκπαίδευση εις την Ρωσίαν*, Αθήνα, ΣΕΚΕ (Κομμουνιστικό).
- Μπεζζιμένσκι, Α.** (χ.χ), «Ο Λένιν στο 3ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής για τον Βλαντιμίρ Ίλιτς Λένιν, Πανεκδοτική.
- Μπετελέμ, Σ.** (1974), *Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ*, τόμ. 1, Αθήνα, Ράππας.
- Ντίτριχ, Τ.** (1983), *Το ενεργό βιομηχανικό σχολείο του σοβιετικού παιδαγωγού Π.Π. Μπλόνσκι*, Αθήνα, Ανδρομέδα.
- Προκάτσι, Τ.** (1975), *Το Κομμουνιστικό Κόμμα στη Σοβιετική Ένωση*, Αθήνα, Οδυσσεάς.
- Ροθστάιν, Α.** (1954), *Ιστορία της Σοβιετικής Ενώσεως*, Αθήνα, Χρόνος.
- Brubacher, J.** (1947), *A History of the Problems of Education*, New York, McGraw-Hill.
- Hill, C.** (1985), *Lenin and the Russian Revolution*, London, Penguin.
- King, E. J.** (1965), *World Perspectives in Education*, Great Britain, Methuen.
- King, E. J.** (1979), *Other Schools and Ours. Comparative Studies for Today*, London, Holt, Rinehart & Winston.
- Matthews, M.** (1982), *Education in the Soviet Union. Policies and Institutions since Stalin*, London, George Allen & Unwin.
- Palmier, J.M.** (1975), *Lenine, l'art et la revolution*, τόμ. 1, Paris, Payot.
- Redl, H.** (1964), *Soviet Educators on Soviet Education*, USA, The Free Press of Glencoe.